

MÍTOSZ ÉS VALÓSÁG

– *Hassan Fathy építésze* –

TDK Dolgozat

Nagy Eszter

Konzulensek: Vasáros Zsolt DLA
Dolmány Rita

2015. október 26

Tartalomjegyzék

Absztrakt - Ténamegjelölés	3
Abstract	4
Építésetelmélet jelentősége, története	5
A XX. századi Egyiptom történeti áttekintése	6
Fathy élete és munkássága	9
Munkássága	9
Legjelentősebb munkái - New Gourna, New Baris	13
Fathy hagyományos elemei	13
New Gourna	15
New Baris	17
Kitekintés - párhuzamosan futó modern	20
Modern és a regionális építészet	24
A modern képviselői	25
Le Corbusier	25
Frank Lloyd Wright	27
Adolf Loos	28
Metabolisták	29
Walter Gropius	30
Robert Venturi	31
Hassan Fathy hatása és kritikája- összefoglalás	32
UNESCO - világörökség (!)	33
Eredeti problémák	34
Eszközkészlet	34
Térszervezés	35
Gyakorlati problémák	35
„ <i>Architecture for the poor</i> ” – megválaszolatlan kérdések	36
Eltűnő rétegek	36
Fathy, a modern	37
XXI. századi vernakuláris építészet	38
Fenntarthatóság?	38
Felhasznált irodalom	40

ABSZTRAKT - TÉMAMEGJELÖLÉS¹

Ha a modern egyiptomi építészetéről beszélünk a legtöbb embernek Hassan Fathy neve jut először eszébe. Ő a XX. század egyik olyan kiemelkedő alakja, aki regionális építészeti hozzáállásával képes volt maradandót alkotni az államiságát visszanyerő majd magát kereső egyiptomi kultúrában. Már csak ez is elég indok lenne munkásságának alaposabb tanulmányozására azonban Fathy-val való “személyes” találkozásaim, a helyi kultúra megismerése, az őt körülengő csaknem misztikus tisztelet az ami arra ösztönzött, hogy mélyebben megvizsgáljam életművét.

Eszközkészlete többféle stílusból merít. Formavilágában próbál alkalmazkodni a területre jellemző sajátosságokhoz. A helyi hagyományok felé fordulást, az előző korok építési technikájának és anyaghasználatának felelevenítését, mint az egyiptomi modern stílus meghatározását, elengedhetetlen mankóként jelölte meg. Az iszlám építészet, mint a környezetét meghatározó formakincs, mindenképpen hatással volt rá, csak úgy mint az egyre szélesebb körben elterjedő modernizmus eszmeisége. Nagyon gazdag ismeretanyaggal rendelkezett, de vajon sikerült-e ezeket olyan harmonikus egységbe rendeznie, mely figyelembe veszi az adott hely vagy éppen a használók szükségleteit?

Eszmerendszere egy sokkoló élményből, a hihetetlenül nagy szegénység és nyomorral való találkozából fakadóan a föld-építészet felé fordult. Ekkor foglalta össze építészeti szemléletét az „*Architecture for the poor*” című könyvében. Írásai alapján pályafutását a szociális építészetnek szenteli. Azt vallotta, hogy minden probléma egyedi, nem lehet modell-válaszokat megfogalmazni, specifikus reakciók szükségesek. A papíron megjelenő szavak, és mondatok nagyon magasztosak, már-már elzárkózott az ember, de vajon tényleg sikerült-e a szociálisnak szentelnie magát, valóban úgy volt szociális, ahogy azt a szó mai értelmében használjuk? Sikerült megvalósítani mindazt, amit eltervezett, vagy talán ezek csak a papíron jól festő szavak maradtak?

Dolgozatomban ezekre a kérdésekre keresem a választ, illetve kicsit kitérve a vizsgálati kört, párhuzamok segítségével próbálom saját magam számára is megfejteni Fathy mai napig aktuális örökségét, annak továbbélésének kérdését a regionális, illetve szociális építészet szemszögéből.

¹ A téma felvetést egy 2015-ben szervezett helyszíni kutatás inspirálta, lásd: <http://www.ipar.bme.hu/projektjeink.php?sub=47>

ABSTRACT

When we talk about modern Egyptian architecture, for the most people comes to mind is Hassan Fathy. He is one of the most outstanding figure of the XXth century, who was able to create something imperishable with his regional architectural attitude after the Egypt regained its statehood and started to define itself. It would be enough to investigate his architectural work however my personal encounter with Fathy, with my knowledge of the local culture, the mystical reverence that swings around him made me study his work deeply.

His achitectural toolkit based on several styles. In his design he tried to adapt to the specitalities of the place. For him considering the regional traditions, the building techniques and material usage of the previous epoch, was the base of the definition of the modern Egyptian style. The Islamic architecture, as the identifying design of his surrounding, obviously affected him, just like the conception of the expanding modernism. His knowledge was amazingly wide, but did he manage to compose these in a harmonious unit which considers the needs of the users or the exact place?

Right after he saw the incredible poverty and misery among the Egyptian population he turned towards the earth architecture. Later he summed up his architectural approach in his book 'Architecture for the poor'. In this work he stated that he dedicates his career to social architecture. He testified that every problem is unique and can not be answered with model solutions, specific responses are needed. The words and phrases that appear on the paper are highly praised, we are so touched but did he really managed to devote himself for the social? Was it really social, as used in the modern sense of the word? Did he managed to achieve all that he planned or maybe they are just catchy words?

In my paper I am trying to answer these questions, and also expanding these, I am trying to define the still actual heritage of Hassan Fathy, the persistance of his work in the case of regional and social architecture, with the help of parallel stories.

ÉPÍTÉSZETELMÉLET JELENTŐSÉGE, TÖRTÉNETE

Az építészeti írás nem a felvilágosult vagy modern ember találmánya, sokkal korábban gyökerezik, átszövi egész történelmünket, hiszen az ókortól kezdve ismertek az építészettel foglalkozó szövegek.

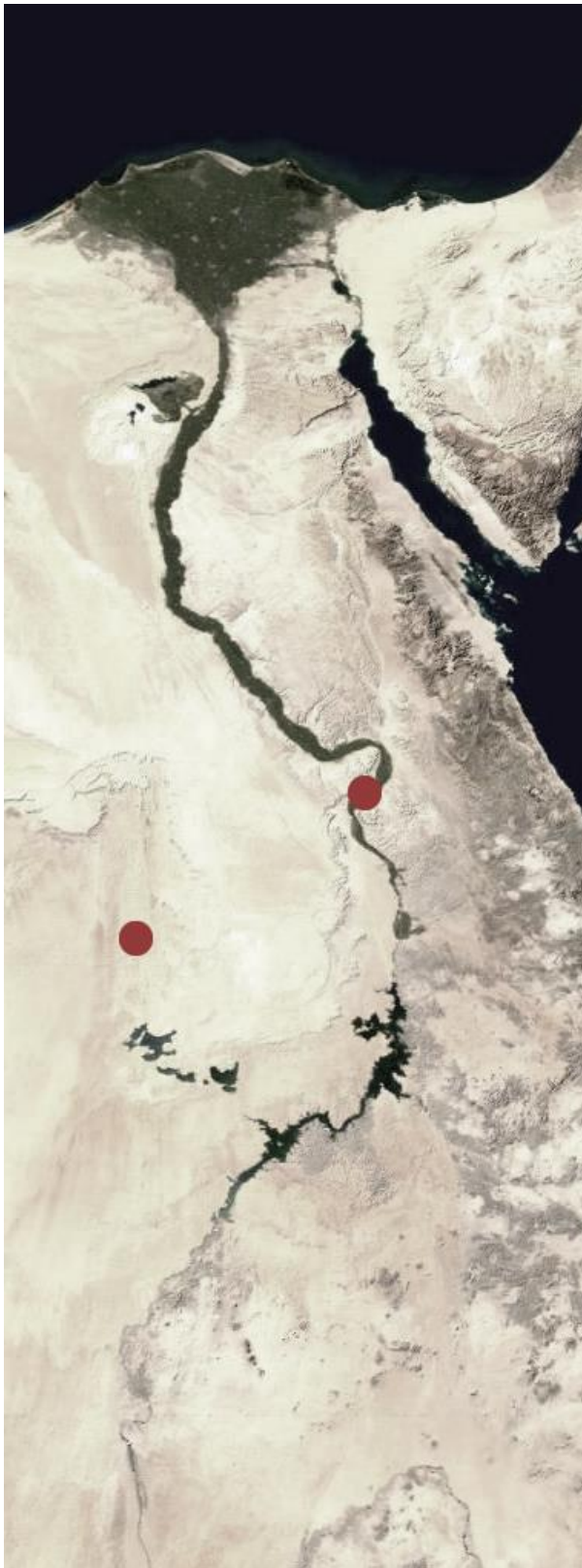
Az építészet, eleinte ugyan csak a gyakorlatban megmutatkozó mesterség volt, hamar eljutott oda, hogy magát a magasabb szabad művészetek mellé emelve, egyfajta önigazolást gyártva, írásba is foglalja magát. Kezdetben ezek csupán magyarázó szerepet betöltő könyvek, és füzetek formájában jelentek meg, később azonban ezen a szerepen túlnőve, szabályrendszereket, normákat írt elő, melyet a gyakorlat esetenként szigorúbban, máskor kevésbé feszesen tartott be. Egyre kevésbé tudta magát függetleníteni az elmélet jelentőségétől, annak ellenére, hogy az folyamatosan változott az idők során. Eleinte csupán egyfajta szöveggyűjtemények, útifüzetek voltak, melyek egy-egy stílus meghatározó jegyeit tartalmazták. Sokáig nem az építész maga, sokkal inkább a korstílus volt a meghatározó, melyről a korok építészei traktátusaikban fogalmazták meg gondolataikat.

Egészen sokáig, a XX. század második feléig talán nem is beszélhetünk építészetelméletről, sokkal inkább építészetesztétikát, tervezési koncepciót fogalmaztak meg az egyes korok alkotói. Majd az ember, a tervező előtérbe kerülésével lassan szemléletek, saját világlátások váltották fel a szöveggyűjtemények, útifüzetek és traktátusok sorát, melyek sokkal elvontabban fogalmazták meg az építészet mibenlétét.

A modern során az elmélet kibontása, pontokba szedése talán még fontosabbá vált, gondoljunk csak Le Corbusier-re, Frank Lloyd Wright-ra vagy éppen Walter Gropius-ra.

Azonban ezek az alkotások és a megvalósult építészeti gyakorlat sokszor ellentmondásos helyzetbe került egymással, és csakúgy, mint kezdetben, csupán önigazolásokká, vagy éppen az építész visszakérdező "lelkiismeretévé" váltak.

A XX. SZÁZADI EGYIPTOM TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

Egyiptom Észak-Afrika keleti részén, a Nílus partján sűrűsödő ókori civilizáció szülőföldre, partjait a Földközi- és a Vörös-tenger is mossa.

Nyugati szomszédja Líbia, délen Szudán és a Gázai övezet határolja, míg keletről Izraellel szomszédos. Az ország ugyan 1 001 449 km² nagyságú területtel rendelkezik, a folyamatosan növekvő népesség – melynek robbanásszerű növekedésének ütemét jól érzékelteti, hogy míg 1947-ben a II. világháború után 19 millió lakosú állam, 2014-re már csaknem 90 millió lakosú országgá duzzadt – csupán a Nílust szegélyező néhány kilométer széles folyópartokon, illetve a tengerek mellett húzódó partszakaszokon él és dolgozik.

Az ókor egyik legfejlettebb civilizációja a XIX. század végére, gyarmati sorsra jutott, 1882 és 1922 között Egyiptom brit gyarmat volt. Az európai megszállás az ország politikai helyzetének stabilitását tűzte ki célul, melynek egyik leglényegesebb eleme a pénzügyi biztonság megteremtése volt, a gyarmatosító ország haszonélvezete mellett. Ennek érdekében legfőbb export cikk, a gyapot termelésének fejlesztését szorgalmazták.

1919-ben a függetlenség kivívásáért tömegtüntetések szerveződtek, melyek továbbfajulva lázadásokba torkolltak, végül az első egyiptomi forradalom kitörését idézték elő. A

nacionalista törekvéseknek engedve 1922-ben kikiáltották az ország függetlenségét, létrejött az – elvileg –független Egyiptomi Királyság, azonban a brit felügyelet továbbra is jelen volt a politikai szektorban pénzügyi és egyéb kérdésekben, egészen 1936-ig.

A II. Világháború véget vetett az ország további, nyugattal folytatott egyezkedéseinek. A háborús évek inflációt, pártok közötti küzdelmeket hozott és a teljes kiábránduláshoz vezetett. Megerősödtek a fundamentalista vallási szervezetek, mint a Muszlim Testvériség és kommunista csoportok is létrejöttek. 1948-ban több arab országgal együtt sikertelen háborúba kezdtek Izrael létrehozásának megakadályozása érdekében. A háború sikertelenségéért okolva puccsot követtek el az uralkodó Farouk Király ellen 1952-ben.

1953-ban kiáltották ki a köztársaságot. Az első köztársasági elnök, Muhammad Naguib volt, azonban az országot valójában Gamal Abdel-Nasszer tábornok, a Forradalmi Parancsnoki Tanács elnöke vezette, aki hamarosan át is vette a hatalmat, és karizmatikus vezetőként képviselte az ország kül- és belpolitikájában szocialista nézeteit. Kezdetben nyugat barát politikát folytatott, majd semleges álláspontot képviselve afrikai és ázsiai országok felé fordulva az arab egység híve lett.

Nasszer a politikai ellenzékét elnyomva egypártrendszert hozott létre, majd rendeletekben szabályozta a birtokolható földeket, ezzel korlátozta a földet birtokló nemesség hatalmát. A külföldi befektetéseket, a közműveket, az ipart mind államosították. Ezt az új rendszert, Nasszer Arab Szocializmusnak nevezte, melynek célja a nagyobb társadalmi egyenlőség és gazdasági növekedés volt.

A II. világháborút követően Egyiptom kijelentette a Szovjetunióval szembeni semlegességét, melynek hatására az USA leállította egyiptomi fegyverexportját, majd 1956-ban a világbankkal karöltve megtagadta az asszuáni gát építésének további anyagi támogatását. Erre válaszul Nasszer államosította a Szezi-csatornát, mely a Szezi-válsághoz, majd pedig Egyiptom brit-francia megszállásához vezetett.

1958-ban Egyiptom és Szíria egyesülésével létrejött az Egyesült Arab Köztársaság, mely nevet Egyiptom egészen 1971-ig használta, Szíria 1961-es kilépése ellenére is.

Nasszer bár önkényes nézetei szerint uralkodott, az arab térség országaiban nagy népszerűségnek örvendett Izraellel és a nyugattal szembemenő politikája révén, mely az

1967-ben Izrael ellen kitört, majd csúfosan elvesztett hatnapos háború ugyan megtépázott, ám véglegesen nem szüntette meg. Bár felajánlotta lemondását, a maradását szorgalmazó tömegtüntetések hatására kormányon maradt, azonban politikája ezek után sokkal visszafogottabb irányt vett.

Egyiptom ezen eseménydús évtizedeiben élt Hassan Fathy, akit a vernakuláris építészet atyjaként, továbbá a szociális építés iránt is elkötelezett világhírű építészként szokás emlegetni.

FATHY ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

Hassan Fathy a XX. század egyiptomi építészetének meghatározó alakja volt. 1900-ban született egy jómódú család ötödik gyermekeként. 1926-ban diplomázott a Kairói Egyetemen építészmérnökként, ahol ezt követően 1930-1946 között tanított is. 1949-1952 között az Oktatási Minisztérium Építésügyi Osztályának, 1953-tól az '50-es évek végéig a Kairói Egyetem Művészeti Karának Építészeti Tanszékének vezetője volt.

1959-ben Görögországba költözött, ott két évet töltött, majd visszatért Egyiptomba. A kortárs egyiptomi építészet továbbra sem fogadta el nézeteit, melyekhez azonban a későbbiekben is hű maradt.

Tapasztalatait először a *“Gourna: A Tale of two villages”*-ben foglalta össze, majd az *“Architecture for the Poor”*-ban összegezte, mely bár nemzetközi viszonylatban az építész társadalom egy meghatározó olvasmányává vált, Egyiptomban nézeteinek elutasítása miatt különösebb visszhang nélkül maradt. Ennek ellenére több díjjal is elismerték munkásságát, köztük elsőként kapta meg az Aga Khan Építészeti Díjat, az UIA² Arany Medálját, illetve Egyiptomi Érdemrendre is jelölték.

1989-ben hunyt el, hat évtizednyi munkásságának jelentős öröksége mellett azonban, sokak számára talányként él az emlékezetekben tovább.

Munkássága

Hassan Fathy építészeti munkássága mellett, társadalmi-gazdasági kérdéseket is feszegetett. Széleskörű hatása ellenére, vitatott szereplője volt a kor egyiptomi építész társadalmának. Legjelentősebb öröksége az emberközpontú hozzáállása, a Harmadik Világ, a muszlim közösség, konkrétan Egyiptom építészeti önképének erősítése, növelése volt.

Könyve és egész építészeti ars poétikája egy sokkoló találkozásból indult pályája kezdetén. 1928-ban egy iskola tervezésével bízták meg, egy, a Nílus deltájának északi részén, a folyóparton található faluba, Talkhában. Az iskola egy földművességgel foglalkozó község számára készült. Fathy ekkor találkozott először az ország mélyszegénységben élő

² International Union of Architects

népességével. Az idilli kép, mely benne élt a „*vidék*”-ről, egy pillanat alatt hullt a porba. Az élmény egész életét meghatározta, a falu nyomora, a sötét, szűkös, piszkos földházak, a tiszta ivóvíz hiánya, a kilátástalanság, a reménytelen helyzetben ragadt parasztok egyfajta felelősségérzetet keltettek benne. Ez volt az a pillanat, amikor „*eladta a lelkét az embereknek*”.³

Fathy rájött, hogy az építészet az *embereknek* szól. Ez számára nem csupán egy üres frázisként emlegetett alapigazság megerősítése volt, egy alternatív mintát képviselt az építészet modern felfogása, és annak társadalomban betöltött szerepével kapcsolatban. Az emberek életszínvonalát szerette volna javítani egészségesebb, jobb életkörülmények biztosításával.

Mindemellett a kulturális hitelességben is hitt. Elutasította a nem a helyiben gyökerező építészetet. A vernakuláris építészet felé fordult. Saját, ősi gyökerekkel rendelkező építészetét az internacionalizmussal állította szembe, mely a közös hagyományokon alapszik, a közös technológiával ellentétben.

Kiemelte az építészeti fogékonyságot, az emberek igényeire érzékenyen reagáló hozzáállást, a kultúra fontosságát és annak bizonyos fokú kicserélhetetlenségét. Bár nyitott volt az újdonságok befogadására, elutasította a nyugati modern mozgalmak uniformizáló törekvéseit, melyek megfosztják az emberiséget annak individualitásától. Nem értett egyet az építészet, „futószalagon termelhető”, tömeges gyártmányként való értelmezésével sem.

Úgy vélte, hogy a kulturális hitelesség jegyében, a helyi elemek, igények, kialakult szokások figyelembevétele mellett elkerülhető, hogy egy máshonnan átemelt, idegen elem megbontsa a harmonikus szövet egységét. Tehát nem tartotta elképzelhetetlennek bizonyos illeszkedő, máshol már bevált dolgok használatát az adott környezetben, csupán azok érzékeny és tudatos megválasztására hívta fel a figyelmet.

A közösségi építést és tervezést, annak közösségépítő, szociális hálót erősítő, és később is felhasználható szaktudást nyújtó jelentősége miatt többször hangsúlyozta és alkalmazta. Úgy érezte a tömeges lakásépítéssel szemben, minden egyes lakóház egyedi figyelmet érdemel.

A modern formavilágát és technikai bázisát elvetette, helyette a helyi eszközkészletre, a helyben fellelhető hagyományokra alapozott – a fő törekvését jelentő – szegények lakhatási problémáit megoldani próbáló életműve során.

³ Nadine Descendre francia filmrendező, l'Architecture d'Aujourd'hui, 261. szám, 1988. február

A szociális építészet kapcsán hamar olyan elvek fogalmazódtak meg benne, melyek végigkísérték életútját. A hagyományos anyagok és technikák felé fordulás, az iszlám tradíciók, a költséghatékony építés, az időjárás viszonyok figyelembevételének összessége újszerű felfogásként jelentett pezsdítő színfoltot a nemzetközi építészeti szemléletmódban, mely által rövid időn belül ismertté vált Fathy neve és munkássága.

A hagyományos technika, mely mindenki számára elvben elérhető, a földépítészet kutatására sarkallta. A forró egyiptomi környezetben a kulturális hitelesség szelleme és a vályog kiváló fizikai tulajdonságai is tovább inspirálták. A vályog olcsó és mindenki számára elérhető alapanyagként állt rendelkezésre, kézenfekvő megoldást jelentve az egyiptomi környezet kínálta korlátos lehetőségek között. Jelentős problémaként a vízszintes térhatárolás jelentkezett. A komoly technikai bázissal feldolgozható anyagok, mint az acél vagy vasbeton, azok magas költsége miatt nem jöhettek szóba, továbbá tájidegen jellegük, hőtechnikai viselkedésük is ellenük szólt. A fa, mint természetes anyag, ugyan alkalmazható lett volna, ám az egyiptomi klíma mellett a fa csupán a tehetősek építőeleme volt.

Fathy komoly kutatásba kezdett kairói mérnökök segítségével a probléma feloldása érdekében. Megoldásként nem csupán egy kiváló szerkezetet keresett, fontos volt számára, hogy az illeszkedjen a környezetbe, és egyszerűen kivitelezhetősége által a későbbiekben akár építész felügyelete nélkül is alkalmazható legyen. E kutatás során, a véletlen folytán jutott el a núbiai hagyományok megismeréséhez.

„Egy ember nem tud felépíteni egy házat, de tíz ember könnyedén felépít húszat is.”⁴

Fathy a kairói egyetem szervezésében jutott el a núbiai területekre, az 1899-ben elkezdett, majd több ízben bővített, Asszuáni-gát építésének helyszínére, ahol a helyi építési hagyományokról végzett felmérési tanulmányokat.⁵

Fathyt lenyűgözte a környező települések építészeti karaktere. Anyaghasználatában, a klimatikus viszonyokra reagáló térszervezésében és a díszítettségükben egy, a múltban gyökerező egyiptomi építészetet látott. A házak legfőbb eleme, a központi helyzetben lévő udvar, a *haush*. Az udvar ideológiai szempontból is fontos szerepet töltött be a núbiaiak

⁴ núbiai közmondás

⁵ 1899-1902 között britek által épített 1900 méter hosszú, 54 méter magas gát, melyet kétszer emelni kellett, majd a harmadik emelés helyett 1946-ban 6 km-rel feljebb az Asszuáni-főgát építését határozták el

életében, ezzel egy kis darabkát kisajátíthattak a végtelen égboltból. Emellett, természetes benapozást biztosított az innen nyíló helyiségeknek, mint a lakószobák, a konyha vagy a tároló, valamint az átszellőzés lehetőségét is biztosította. További légmozgást idézettek elő a szarufák alatt kialakított áttörések, melyek által a felmelegedett levegő könnyen távozhatott az épületből.

Fathy így a jellemző építőanyag, a vályog felhasználási lehetőségeinek vizsgálatába kezdett, elsősorban a vízszintes térhatárolásra koncentrálna. A helyiek a térlefedésre kétféle megoldást alkalmaztak. Számos építkezés során pálma törzsszel vagy akácia⁶ gerendákkal gyámolított tetőszerkezetet alakítottak ki, de egyes épületeknél megfigyelhető volt az agyag addig egy nem látott felhasználása, a boltozat készítése.

Fathy kutatásba kezdett és kiderült, hogy ez a megoldás nem egyedülálló az építészettörténetben. Az ókorban is használtak már vályogból épített boltozatokat, a Ramesszeum⁷ raktárai ezen első példák egyike. A núbiaiak a kupolát elsősorban négyzetes alaprajzú terek lefedésére használták jellemzően vallási építményekben, mint a mecset vagy sírok, míg a boltozatot gyakran alkalmazták családi házak esetében is. Fathy asszuáni tartózkodása során felmérte a vályogtégla boltozatot alkalmazó középületek állapotát, közben pedig a helyi építőmesterek segítségével megismerkedett a boltozás technikájával.

Az íves térlefedés alkalmazása esztétikus és gazdaságos építészeti formálást eredményezett, amiben a núbiaiak és általában a felső-egyiptomiak identitásuk megőrzésének kulcsát és művészi örökségük életben tartását látták.

Fathy núbiai tapasztalatai után úgy vélte, hogy a hagyományos építőanyagok és technikák alkalmazásával valóban lehetőség nyílik a szegénység lakhatási kérdéseinek megoldására.

Fathy nem csak a núbiai hagyományokat tekintette munkái előképének, hanem szívesen ragadott ki elemeket az egyiptomi oázisok építészetéből is. A Kharga Oázis településrendezési elve egy védekező mechanizmusból ered, mellyel magukat kívánták óvni a rabló törzsek támadásaival szemben, ezért ösztönösen egy koncentrikusan formálódó településszövet alakult ki. Ebben a rendszerben az épített elemek tömörszerűek, az őket elválasztó utcahálózat viszonylag keskeny, összességében introvertált épületeket eredményezett. Az egymásra organikusan épülő elemek egy füzért alkotnak, amely lehetővé teszi, hogy az lakóegységek minél kevesebb felületet foglaljanak el a megművelendő

⁶ szárazságot jól tűrő, jellegzetesen ernyő formájú lombbal rendelkező fafajta

⁷ Théba, Nyugati part, II. Ramszesz halotti temploma, Kr.e. 13. század

földterületből. Építészeti eszköztáruk hasonlít a núbiaiak építészetéhez, viszont lényeges eltérés, hogy itt nem jelenik meg markánsan az udvar az épületen belül, inkább a tetőkön alakítanak ki hosszabb tartózkodásra alkalmas tereket.

LEGJELENTŐSEBB MUNKÁI – NEW GOURNA, NEW BARIS

Fathy építészetének hagyományos elemei

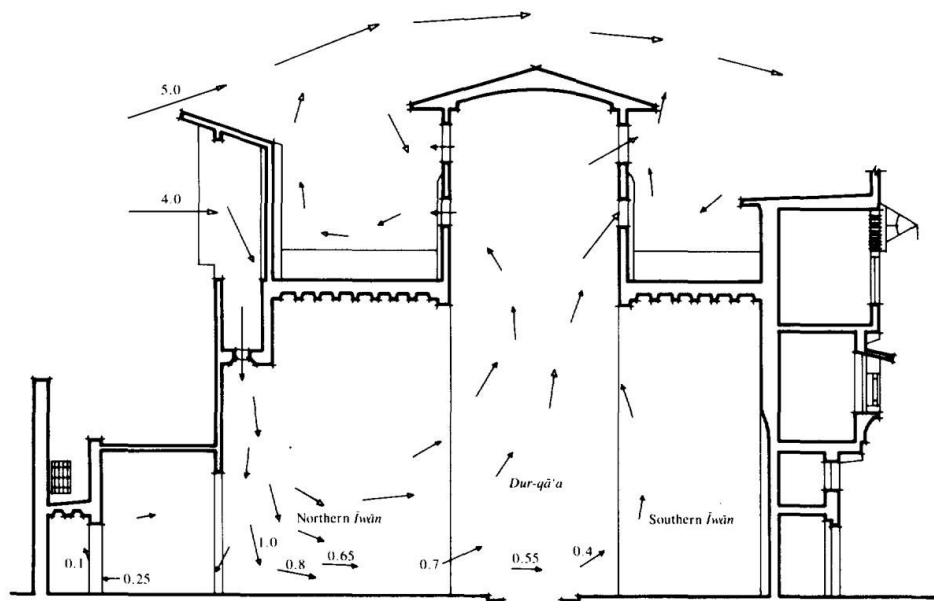
Az egyiptomi népi építészet mindig is tiszteletben tartotta a természet erőit, hiszen alkalmazkodnia kellett a szélsőséges körülményekhez. A világi építészet már több évszázada a helyi igényeknek megfelelő, egyszerű konstrukciókat és tiszta szerkesztésmódot alkalmazott, az épített környezetnek a természettel egybehangzónak kellett maradnia a túlélés érdekében. A vernakuláris építészet ezekre a viszonyokra különböző leleményes megoldások kialakításával reflektált, Fathy ezek átemelését szorgalmazta építészetében.

Az – európai szemmel – extrém klimatikus hatások enyhítése érdekében, olyan építőanyagot keresett, ami nem csak olcsó és könnyen elérhető, hanem hőtároló képessége is kiváló, így a huzamosabb tartózkodásra szolgáló helyiségekben komfortos környezetet képes biztosítani. A korban egyre nagyobb szerephez jutó vasbeton és acél szerkezetek helyett, az előbbi tulajdonságokkal rendelkező vályog használata mellett döntött. Az épületben a napi hőingadozás hatására, jelentős hőmérséklet különbség keletkezik a földszinti illetve emeleti helyiségek között. Míg napközben a földszint biztosít temperált közeget, az este folyamán a felsőbb szintek hűlnek le.

A közvetlen napsugárzás negatív hatásának megakadályozását pedig további árnyékoló szerkezetek biztosították. A központi udvar a szellőzésben játszott nagy szerepet, megakadályozva az egyes terek túlmelegedését.

Nem csak a közvetlen napsugárzás, hanem a felületekről visszaverődő hőterhelés is problémaként merült fel, melyre a megfelelő tájolás adott megoldást. Az északra tájolt lakószobák és loggiával kiegészült déli közös helyiség, a *dork'a* így alakult ki. A megfelelő átszellőztetést a helyiség ellentétes oldalán történő különböző méretű megnyitások biztosították, természetes légmozgás előidézésével. Az ablakokon áttört felületek adták a megfelelő mértékű árnyékolást. Legtöbbször ezek téglából kirakott arabeszk díszítések, azaz *shukshaykha*-k voltak, de készítettek gondosan kimunkált farácsokat is, *mashrabeya*-kat is. Az arab városi építészet elemei, mint a *shukshaykha*, *mashrabya* és *malkhaf* harmonikus egységet alkotott a vályogtégla szerkezetekkel.

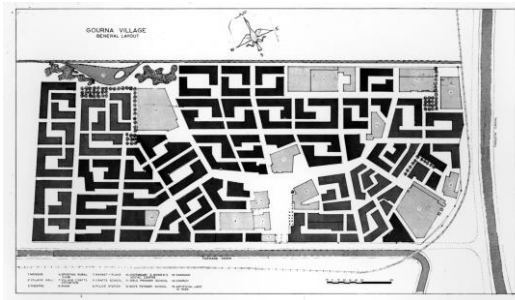
A kéményhatáson alapuló természetes szellőzést biztosító konstrukció, az úgynevezett *malkhaf* kialakítása a ház tájolásától függetlenül történt. Az épülettömegeből kiemelkedő torony, amely szélcsapdaként működve az egész épület szellőztetését biztosította. További kiegészítő szerkezetekkel, mint a víztartály vagy fémtálcák további hőmérséklet különbséget lehetett előidézni.

New Gourna

*Culture springs from the roots
And seeping through to all the shoots
To leaf and flower and bud
From cell to cell, like green blood,
Is released by rain showers
As fragrance from the wet flowers
To fill the air.
But culture that is poured on men
From up above, congeals then
Like damp sugar, so they become
Like sugar-dolls, and when some
Life-giving shower wets them through
They disappear and melt into
A sticky mess.*

/Hassan Fathy/

Gourna falu, a thébai dombokon, a nemesi sírokra települt. Lakosai főként sírrablásból tartották fent magukat. Amikor ez Egyiptomi Régészeti Hivatal felmérte és realizálta, hogy az öt törzsből álló falu mekkora kárt okoz, rendeletet adott ki, melyben korlátozták a helyiek hozzáférését a sírokhoz. Az intézkedés nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, így végül újabbra, radikálisabbra került sor. Tervbe vették a 7000 főt számláló falu átköltöztetését a közeli területekre.

A költség takaros megoldást keresve Hassan Fathyt keresték fel, aki már korábban bizonyította, hogy vályogból készült épületei megfelelő életkörülményeket tudnak biztosítani, alacsony bekerülési költség betartása mellett. Egy bizottság jött létre, melynek feladata az lett, hogy alkalmas helyet találjon New Gourná településének. Elsődleges szempont az volt, hogy az új település minél messzebb kerüljön az ókori síroktól. A választás végül egy olyan megművelhető földterületre esett, ami a főúthoz és a vasútvonalhoz is közel helyezkedik el.

Hassan Fathy ezzel egy páratlan lehetőséget kapott a kezébe. Ha a projekt sikeresen valósul meg ez lehet a szociális lakások modellje és megoldást jelenthet az egyiptomi lakhatási problémára. A feladatot két oldalról közelítette meg, építészeti és szocio-gazdasági vonatkozásban. Azonban a lakosok erős ragaszkodása korábbi otthonukhoz nagy nehézséget jelentett, megnehezítve ezzel a tervező feladatát. Fathy felelőssége hatalmas volt, hiszen nem csak egy üres területre kellett egy egész várost terveznie, hanem bizalmat kellett keltenie a gournaiakban egy biztos jövő felmutatásával.

Old Gourná városában öt törzs élt szoros szimbiózisban egymással négy különböző városrészben, ezért Fathy várostervezési szinten New Gournát négy kerületre osztotta fel. Ezeket az egységeket egymástól széles utakkal határolta le, amely egyrészt a szeparációt biztosította, másrészt az uralkodó széliránynak megfelelően tájoltva a település természetes szellőzését segítette elő. A negyeden belüli utak szűkebb kialakításban készültek, hogy megfelelő árnyékolást és intimitást biztosítsanak. Fathy elutasította a hálós rendszerű városkép kialakítását, kerülni kívánta az egyformaságot, mivel az barakkokká degradálják az egyes tömböket.

Fathy a kezdetektől fogva lehetőséget kívánt biztosítani, hogy a hétköznapi életen alapuló település jöjjön létre, és azok az emberek akik birtokba kívánják majd venni saját képükre formálhassák azt. A városi struktúrának a létrehozását a szövés előképére vezette le, amely tiszteletben tartja a helyi természeti viszonyokat. Elutasítandónak tartja a hamis hagyományokat, úgymint a hazug modernitást, azonban úgy véli az építészet állandó és érzékelhető hatást gyakorol majd a helyi közösség karakterére.

Az egyes házak tervezésekor nem kívánt élni a modul elemekkel. Az egyes családok igényei szerint kívánt méretben és alaprajzi konstrukcióban eltérő megoldásokat kínálni, hiszen meggyőződése szerint csupán így érhet el sokoldalú és eredeti építészeti értékeket.

New Gourna piacát, a település déli területén, a vasúti megálló közvetlen környezetében építették fel. Ebből adódóan a városkapu is itt kapott helyet, mely boltozatos kialakításával reprezentatív szerepet töltött be. Az északi oldalon is egy kapu keretezte a területet, így a piac zárt magként jelent meg a településszövetben. Fathy a tradicionális arab piacok hangulatát kívánta visszaadni tervében, melyben helyet ad a helyi termékeknek és kézműves portékának. A város mértani középpontjában elhelyezkedő mecset a hagyományokhoz híven Mekka irányába tájolt. Fathy figyelembe véve a helyi fényviszonyokat és benapozást komponálta meg a rituális tereket, ezzel eltéréseket generált a hagyományos mecsetek alaprajzi szervezéséhez képest. A Felső-Egyiptomi és núbiai hagyományokhoz híven a minaret külső lépcsőn keresztül közelíthet meg. A mecset előtt kialakuló teresedés generált egy olyan funkciót generált, ami lehetőséget biztosít a közösségi élet színterének. A színház jelenléte egyáltalán nem megszokott az egyiptomi településeken, viszont Fathy csodálta a tradicionális szertartásokat és kikapcsolódási formákat, melyeket leginkább köztereken űztek addig. Szeretett volna állandó keretet biztosítani a lakók számára, hogy szokásaik fennmaradhassanak ezért színház épületét a település központi részére pozícionálta.

New Baris

1962-ben, Fathy Görögországból való visszatérése után nem sokkal, megalapították a Training Centre⁸-t, mely a Sivatagi Területfejlesztési és Regenerálási Osztályon belül működő állami szervezet volt. Ez az intézmény a Kharga Oázisba tervezett fejlesztések megvalósítása érdekében jött létre. A központ – az állam New Valley-i letelepítési programján belül – mind

⁸ Képzési Központ

elméleti, mind gyakorlati alapoktatást biztosított mezőgazdasági, technikai, táplálkozási és higiéniai kérdésekben.

A Kharga Oázis az ország csaknem földrajzi középpontjában található egyik legnagyobb kiterjedésű oázis, mely egy közel 60 km kiterjedésű újonnan felfedezett forrással rendelkezve került 1963-ban az állam látóterébe. A kormányzat faluk sorát telepítette ezen a szakaszon, melynek mintegy koronázó, központi elemének, a legnagyobb gyűjtőmedencével rendelkező, a régi településtől mindössze 2 km-re fekvő New Baris-t szánták. Fathy előtt new gournai csalódása után, egy újabb lehetőségként jelentkezett a közel 250 család befogadását biztosító központi település megtervezése. Mivel a forrás közel 1000 hektár öntözését képes biztosítani, a lakosságot alapvetően mezőgazdasággal foglalkozó közösségként vizionálták.

A megbízást Fathy számára a new gournai költséghatékony, hasonló léptékű tapasztalata biztosította, azonban itt egy teljesen más feladattal találta szemben magát. Míg New Gournában személyes kapcsolata volt a leendő lakosokkal, itt számára ismeretlen embereknek kellett terveznie, ismeretlen igényeknek, és kívánságoknak megfelelnie, melyhez tudományos kutatásoknál több segítségre nem számíthatott.

“Baris egy érdekes feladat volt, olyan szempontból, hogy arra voltam kényszerítve, hogy olyan emberek számára építsek akiket nem is ismerek. Csupán demográfiai, földrajzi adatok és klimatikus elemzések álltak rendelkezésemre.”⁹

Továbbra is fontos volt, hogy – a tulajdonosok ismeretlensége ellenére – egy emberközpontú, érzéki és esztétikus falu születhessen. Ennek érdekében először a sivatagba tervezés megértésének eszközeként, a nyugati oázisokban régóta fennálló falvakat vizsgálta meg. A klimatikus viszonyokra reagálva ezek a községek szűk folyosókat hagyva otthonaik között, védő árnyékba húzódó utcákat hoztak létre. Egyes helyeken – mint Balat-ban – az épületek tetejét képző legfelső födémek túlnyúlva a határoló falakon az utcák felett is megjelentek. Megfigyelte a *malkaf*-ok, árkádok, tetőteraszok jellemző módjait, majd visszatérve a Kharga Oázisba, a helyi hagyományok felé fordult, és abból próbálta felállítani New Baris tervezéséhez szükséges eszközkészletét. Ennek érdekében a közeli vályogból épült Bagawat-i ókeresztény nekropolisz romjait, a Kharga Oázisban alkalmazott tájolási szokásokat,

⁹ Hassan Fathy visszaemlékezése a falu tervezéséről

nyílásméreteket, valamint az épületek intorvertált viselkedését is tanulmányozta, majd alkalmazta a település tervezése során. E készlet elemei szinte egytől-egyig – csakúgy, mint a nyugati oázisokban – a klimatikus viszonyokra adott reakcióként értelmezhetőek.

A terület extrém klimatikus viszonyai – mint az 50 °C-os hőterhelés, a nagy hőingadozás, a tűző napsütés – mellett a zöldség- és gyümölcstárolás problémáját is meg kellett oldani. A mesterséges légkondicionáló lehetőségek nem jöhettek szóba, így Fathy a természetes szellőzést, a formálást is befolyásoló lehetőségként kezelte, mely végül New Baris leglenyűgözőbb és legkifinomultabb elemét eredményezte.

A *souk*, azaz a nyitott piactér, és az egyéb, e körül található középületek – műhely, adminisztratív épület stb... – new gournai elődjeiktől konkrétan funkcionális jelentésükkel és a köztük található teresedések kompaktságával, szembeötlő eltérést mutatnak. A romlandó gyümölcsök és zöldségek tárolásának megoldására, Fathy a Venturi-hatáson alapuló széltornyokat tervezett. A kissé átértelmezett *malkaf*-ok, a hozzáadott terelőjáratok és fokozatosan szűkített keresztmetszetek révén felgyorsult légáramlást okozva, akár 15 °C-s hőmérséklet változást eredményeznek a föld alatti tároló helyiségekben, miközben a földszinti bolthelyiségek klímáját is temperálják.

A falu lakóövezetét észak-déli tájolású, közel lineáris, aránylag szűk utcák hálózata szötte volna, azonban ezeket csupán Fathy hátramaradt terveiből ismerjük. Az építkezés itt is leállt, állítólag az 1967. június 5-én Egyiptom és Izrael között kitörő hatnapos következtében, s csupán néhány épület valósult meg. A munkálatokat nem folytatták tovább, mivel a terület mezőgazdasági fejlesztésére vonatkozó tervek megváltoztak, és a későbbiekben nem tartottak igényt effajta településre. Ennek oka lehetett a háború sikertelensége miatt okolt Nasszer politikájában bekövetkező változás, a visszafogottabb kormányzási mód is.

KITEKINTÉS – PÁRHUZAMOSAN FUTÓ MODERN

Hassan Fathy építészeti munkásságának vizsgálata előtt, globális szinten is érdemes elemezni a modern szellemében megszülető új építészeti irányzatokat.

A mindennapi élet terén bekövetkező változások, a XIX. században lezajló II. ipari forradalmat eredményezték. Társadalmi átalakulások zajlottak le, amelyek területi átrendeződést is magukkal hoztak, ezzel Európa falakkal körülvett városainak képe radikálisan megváltozott. Az új technikák alkalmazásával még a régi korok architektúráját kívánták imitálni, ellentmondást keltve az építőművészet és a mérnöki szemlélet között. A megnövekedett igények kielégítésére az eddig bevált, akadémikus tervezési elméletek már nem tudtak megfelelő választ adni és megkérdőjeleződtek a korábban alkalmazott minták létjogosultságai. Ennek szemléletes példája volt, amikor Claude Perrault¹⁰ kétségbe vonta a vitruviusi arányrendszer helytállóságát. Ezeket a feszültségeket – megfelelő megoldás után kutatva – az építészet gyorsan próbálta feloldani.

Tehát a XX. század elején kibontakozó építészeti változások alapja kettős: egyrészt anyagi, másrészt szellemi. A kialakuló modern építészet az új tudományos, és technikai eredmények iránt lelkesedett, elsősorban az építőipar technikai újdonságai inspirálták. Az építéstechnológia ilyen gyors változását, az emberi munka jelentőségének és értékének felismerésében történő szemléletváltás eredményezte.

Innentől kezdve nincsenek éles határok az építészeti irányzatok között, így a modern építészet behatárolása is nehézkes. Az általánosan alkalmazott elvek mellett, előtörnek az individuális irányzatok és az egyes építészek személye olykor saját stílussal köthető most már egybe. Ezért a modern építészetet nem egy konkrét kritika kiragadásával szeretném értelmezni, hanem az egymást értékelő, változó definíciókat felállító építészetelméleti munkákon keresztül.

Henry-Russell Hitchcock és Philip Johnson 1932-ben, a MOMA¹¹-ban rendezett kiállítás nyomán kiadott a „*The International Style: Architecture since 1922*” című könyvükben, megfogalmazták a modern építészetet meghatározó három alapvető doktrínát:

¹⁰ 17. sz-i francia építész, fő műve a párizsi Louvre Keleti szárnya

¹¹ Museum of Modern Art, New York, USA

1. Az építészet többé már nem tömeget formál, hanem teret, melyben síkok és felületek határolják egymást.
2. Továbbá a kompozíció alapja a szabályszerűség, legalapvetőbben az axiális szimmetria.
3. A dekoráció megtagadandó. Ennek helyét átvette az anyag eleganciája, a technikai tökéletesség és a jó ízlés megfelelő aránya.

A kiadványt az első szakvéleményként tartják számon a modern építészeiről, ugyanakkor megkérdőjelezi azt az elfogultságot, miszerint csupán esztétikai oldalról közelíti meg az építészetet és a szociális aspektust teljes mértékben háttérbe szorítja.¹²

Breuer Marcell 1934-es svájci előadásában az alábbiak szerint foglalja össze a *New Architecture*¹³ három alapkövét:

1. Elfogulatlanság – *absence of prejudice*, ami a közvetlen előzményektől való elszakadást jelenti. Ez nem a hagyományok teljes elvetése: „*Mi nem akarunk mindenáron újat alkotni, hanem azt, ami megfelelő, ami az igazi és a helyes, ami viszonylagosan teljes és tökéletes.*” Az elfogulatlanság a modern építészet szakmai megkötöttségét ismeri el egyedül.
2. Őszinteség – *sincerity*, ami “*az építészet műszaki és gazdasági síkján a szerkezeti törvények és a gyakorlati szervi működések különösen erőteljes érvényre juttatásában nyilatkozik meg, az építészet művészeti síkján pedig, a véletlenszerű formák elhagyásában és egyszerűsítésében.*” Az őszinteség és a Breuer-szövegben annak szinonimájaként használt tisztaság – *clarity*, a megoldások és a formák racionalitását, ésszerűségét jelenti.
3. A töretlen elemek, az ellentétek összekapcsolása – “*relation of unbroken elements to one other – contrast*”, amely a stíluskötöttségek elvetése, az elemek belső törvényszerűségeinek elsőbbsége valamely átfogó elvvel szemben, a modern építészet formáinak a szakszerűségből kell kibontakozniuk, a politikának ebbe nincs beleszólása.

¹² Hitchcock később kiadja a „*The International Style 20 years after*” című kiadványát, melyben megfogalmazza, hogy más trendek is érvényesek a modernnel párhuzamosan az 1920-as években. Az *International style*-t lezártak tekintik.

¹³ Új Építészet

Általánosságban a *modern* építészeti törekvései, az új építőanyagok és technológiák alkalmazásában rejlenek. Ennek következtében kiszélesedett az építészeti térszervezés területén folyó kísérletezés, és ez által egy szabadabb téralakítási mód alakulhatott ki. Az építészeti formálás háttérbe szorult, a *modernre* az egyszerű, puritán formák, a geometrikus elemek alkalmazása volt jellemző, amely így teljes mértékben a használhatóságot, a funkciót követte. Már nem maga az anyag, hanem annak felhasználási módjával teremtenek értéket a tervezők. Ezzel a szemlélettel az építészet képes felvállalni a megnövekedett építési igények kielégítését.

„A modern építészet folyamatosan azon lovagolt, hogy mi az, ami korunkat megkülönbözteti más koroktól, olyan mértékben (lovagolt ezen), hogy elvesztette a kapcsolatot azzal, ami nem eltérő, azzal, ami lényegileg mindig azonos. Eljött az ideje annak, hogy összeszedjük a régit az újba – értsd: megerősítsük az újat a régivel – azért, hogy felfedezzük újra az emberi természet eredeti alapjait. Az ember mindig és mindenütt lényegében ugyanolyan. Azonosak a mentális tulajdonságai. Mindenütt „saját magunkkal” találkozhatunk – minden helyen és korban – ugyanazokat a dolgokat csináljuk eltérő módon, ugyanazt érezzük különbözőképpen, másképpen reagálunk ugyanarra.”¹⁴

A hetvenes évek válsága idején lehetőség nyílt újraértelmezni a modern építészet hatásait, és ezzel egy kiutat találni a válságból. Ekkor erősödtek meg az elméleten alapuló építészeti irányzatok, és adta ki Robert Venturi *„Complexity and Contradictions in Architecture”*¹⁵ című könyvét. Ebben a kötetben kritikával él a modern építészet vívmányaival szemben, véleménye szerint a végtelenségig leredukált eszközkészlettel már nem lehet létrehozni olyan értéket ami a társadalmat szolgálná. Ekkor fogalmazta meg Mies híressé vált mondatára¹⁶ reagálva, sajátját, miszerint *„Less is bore”*¹⁷. A populáris építészet felé fordult, amely a középosztályt helyezi a szociális törekvések fókuszába. Egy sokkal inkább az amerikai hagyományokból gyökerező építészetet részesített előnyben. Az egyszerűség helyett a multifunkcionalitás és a kétértelműség kultuszát hirdette. Felhasználta a régi korstílusok elemeit, de megszokott kontextusából kiemelte őket, így adva jelentést az egyes szimbólumoknak.

¹⁴ Aldo van Eyck, Team10, Otterlo, 1959.

¹⁵ Összetettség és ellentmondás az építészetben

¹⁶ *„Less is more”*

¹⁷ *„a kevesebb unalmasabb”*

Venturi kritikai megnyilvánulását többen követék az angolszász területeken, köztük Charles A. Jencks, aki elsőként említi meg a *poszt-modern*t, mint korszakot leíró kifejezést, empirikus diagnózisában a „*The Language of Post-Modern Architecture*”¹⁸ című könyvében. Elítéli és lezártnak tekinti a *modern* építészetét, mivel az nem volt képes kapcsolatot teremteni az építészeti szándékok és a használók igényei között. Az univerzális építészeti nyelvezet, a funkció és a hely figyelmen kívül hagyása és a felcserélhetőséget rója fel a modern építészetet folytatóknak. Nézetei szerint a túlzó, elitista redukcionizmus után újra ki kell bővíteni az építészet eszköztárát.

Charles Jencks építészeti kritikájában említést tesz Fathy életművéről, melyben értékeli az építész humánus és érzékeny hozzáállását a problémához. Hasonlóságot fedezett fel Fathy hagyományokon alapuló megközelítésében és a posztmodern építészetben, metaforákra és szimbólumokra épülés kapcsán. Jencks szerint a posztmodern időszak alatt a neo-vernakuláris építészet az, ami fellépett a modern építészettel szemben, és egy használható modellt hozott létre, amely akkor működő képes, amíg öntudatlan és háttérbe tevékenykedik. New Gourna rendkívüliségét az alacsony költségvetésben és változatosságban látta. Feltette a kérdést: *“New Gourna példája bizonyítékul szolgál, hogy meg lehetséges, de hol van a nyugat mezítlábas építésze?”*

Az építészet lényegét Frank O. Gehry fogalmazta meg 1991-ben: *„Az építészet ma személyes ügy, amely az egyes embert akarja kifejezni. Nincs ideológiák, filozófiák által meghatározott, elérendő ideális állapot: csak individuális egyensúlykeresés.”*

Modern és a regionális építészet

A XX. században a modern megjelenésével, a helyi építészeti karakter elvesztésének problémája merült fel. Kritika fogalmazódott meg a pusztán funkcionalizmusra alapuló, leegyszerűsített, személytelen építészettel szemben, ami nem vette figyelembe a helyi jelleget. Csak az 1950-es évektől alakultak ki olyan nézőpontok, melyek valóban azt vetették fel, hogy a figyelmet kell szentelni a helyi identitásnak, azonban elutasítandó az egyes építészeti formák, elemek jelentés nélküli átemelése, hiszen az populizmushoz vezethet. Klimatikus

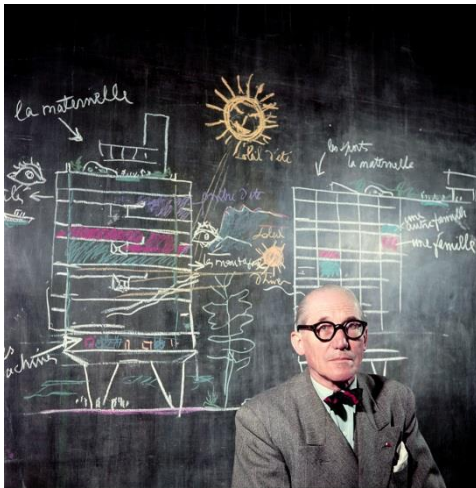
¹⁸ A posztmodern építészet nyelve, 1977.

viszonyok vizsgálódók a tervezési folyamat során. Sigfrid Giedion úgy gondolta, az új regionalizmusnak nem szabad kimerülnie a helyi formavilág és anyaghasználat imitálásában, hanem a hely mentalitását és szellemét kell megragadnia az építésznek. A '60-as évekre a regionalizmus már elfogadottá vált, viszont továbbra sem volt egyetértés, hogy mi az, ami gyakorlati szinten alkalmazható belőle. James Stirling adott támpontot a továbblépéshez 1957-ben. Úgy vélte, az építészetnek vissza kell nyúlni a népi gyökerekhez, az anonim építészethez. Költségtakarékossági szempontból is újra kell gondolni a helyi anyagok és technikák alkalmazását, ami lehetséges megoldásként tűnt fel a szociális lakáskérdésre keresett válaszok kutatása során. A szabadabban formált építészet irányába való elmozdulást és az ortogonális renddel való szakítást szorgalmazta.

A hatvanas évek a *modern* átalakulását hozta el és ezzel megoldódni látszott a regionalizmus elméleti problémája. A lakosság bevonásával és a vernakuláris, tradicionális elemek beemelésével a közízléshez kívánták közelíteni. A posztmodern időszak előretörésével azonban, megszűntek az ideológiai korlátok, és a formaidézés ekkor a magas kultúra részét képezte, mely a regionalizmus újrafogalmazását kezdeményezte. Norberg-Schulz „*Genius Loci*” című művében, a hely építészetét próbálta meghatározni, viszont a regionalizmus kérdését nem tárgyalta. Félresiklott kísérletek után az elmélet definiálására volt szükség, amelyet a megelőző próbálkozások terhétől mentes jövő érdekében új névvel láttak el, a kritikai regionalizmus formájában, melyet Kenneth Frampton fejlesztett elméleti programmá. Ennek lényegi eleme, hogy az új stílus valós értékeket próbál közvetíteni a nemzeti kultúrák és a civilizáció között. Az épített környezet viszonyrendszerét a tektonika, a topográfia, a helyi fények és klíma határozza meg. A regionalizmus *"egy mai, a helyre irányuló kultúra művelésére törekszik, anélkül, hogy indokolatlanul zárta válna akár a formai utalások, akár a technika szintjén."*¹⁹

¹⁹ K. Frampton

A MODERN KÉPVISELŐI

Le Corbusier

Le Corbusier megkérdőjelezhetetlen képviselője a XX. század elején kibontakozó modernizmusnak. Az eredetileg festő és szobrász múlttal is rendelkező svájci művész az építészet és társadalom egységére törekedett. A modern alapelveihez hűen, az urbánus körülmények javításán fáradozott.

Városideájában elválasztotta a lakó- és közösségi funkciókat. A településrendezést elsősorban funkcionális szempontból határozta meg, a várost pedig, mint egy eszközt kezelte. A rendezett, egyenes vonalakra, funkcionális elemzésekre és kemény formákra elengedhetetlen következményként tekintett e cél elérése érdekében, mindamelltt esztétikai kérdésként a *“tisztá geometria örök formái”*-t jelölte meg.

Bár Hassan Fathy nem funkcionális szempontból közelítette meg a kérdéskört, mégis hasonló gondolattal kezelte azt. Elsődleges volt mindkettőjük számára a társadalom szolgálata, az emberek életkörülményeinek javítása érdekében tett nagy változások, illetve mindketten hittek abban, hogy építészeti eszközökkel mindez elérhető.

Azonban valahogy egyikük sem érte el kitűzött célját, Corbusier várostervét számos kritika illette, a hagyományoktól való teljes elszakadástól, egészen a funkciók szétválasztásának téves elképzeléséig, azonban, talán az mutatja legjobban sikertelenségét, hogy az emberek nem szerették a számukra mesterségesen előállított, vadonatúj létformát. Lakógépei üresen állnak, a túlhatározottság, a kitalált életforma, a szabályos rend, az „egyféle használati lehetőség” egy alkalmazkodni képtelen épületet eredményeztek.

Fathy urbánus léptékű tervei bár nem állnak mind elhagyatottan²⁰, mégsem kiáltható ki róluk a teljes siker. Az *„Architecture for the Poor”*-ban megfogalmazott elvei nem érvényesülnek olyan mértékben a megvalósult épületekben, ahogy arra számítunk. Bár az iszlám és arab hagyományok jelentették az alapot formai eszköztárának megválasztása során, a núbiai

²⁰ New Baris erősen befejezetlen épületeit leszámítva

tradicionális elemek, a lakóhelyiségek boltozott födémei idegennek hatottak a helyieknek. Ezenfelül a tájidegen boltozattal lekorlátolt építménymagasságok nem alkalmazkodnak az egyiptomi családmodellhez, mely egy dinamikusan változó, több generációt felölelő modell a mai napig. A szociális felmérés, a személyes interjúk eredményei talán elvesztek a városléptékű tervezés tengerében.

Corbusier egy új esztétikát fogalmazott meg, mely a funkciók tiszta elemzéséből ered, a hagyományok teljes elengedésével. Eltökélten hitt az ipari világban, az épületet, mint egy gépet fogalmazta meg – *épületgép*.

Elméleti munkássága jelentős hatással bírt, a benne megfogalmazott pontok²¹ gyakorlatilag dekonstruálták az épületet, megfosztva azt eddigi szerepeitől. A dominancia, önkényesség jelei bukkannak fel, elszakadás a helytől és vidéktől.

Érdekes paradoxonként hangzik, hogy Le Corbusier és Fathy építészeti munkásságában ennek ellenére számos közös vonás fedezhető fel, azonban, ahogy azt James Steele fogalmazta *“nem nézzük elég távolról a dolgot”*²². Nem a konkrét formák, sokkal inkább a szemléletmód, hasonló tézisek és tervezési stratégiák mentén való tervezés adja a közös bázist. Munkásságuk alap pillére, az építészeti rendszerek koncepciója, a szerkezet és forma közötti kapcsolat keresése az esztétika jegyében világos párhuzamként merül fel.

Míg Le Corbusier egy új és modern építészeti rendszert hozott létre az új anyagok, és újfajta épületek adta lehetőségeket felhasználva, addig Fathy szintén tudatosan célul tűzte ki egy független és egy szimbolikus építészeti rendszer kombinációjának megalkotását, az arab-islám ház és az egyiptomi vernakuláris építészet vonásai alapján. Le Corbusier-hez és Fathy-hoz hasonlóan Frank Lloyd Wright szintén egy új építészeti rendszert fogalmazott meg, préri-ház típusával.

Le Corbusier és Wright egyfajta standardizálást alkalmazott céljaik elérése érdekében, azaz az épületelemeket független rendszerekbe sorolták. Ez a fajta csoportosítása ugyanúgy megtalálható Fathy építészetének eszközkészletében is. Szinte önálló rendszerek sorát alkalmazta, melyek külön fajta kombinációiból alkotta meg házeit. Az ő standardizálása

²¹ 1. az épület lábakra állítása, hogy az ne vegyen el területet a természettől
2. a pillérvázzal biztosítható a tartószerkezettől független szabad alaprajzi alakítás
3. a teherviseléstől mentesült homlokzat szabad alakítása
4. szalagablakok, melyek növelik a bevilágítás mértékét és nyitnak a külső tér felé
5. tetőkert kialakítására lehetőséget adó lapostető

egészen a vernakuláris építészet elemkészletéig nyúl vissza, mikor a *majar*²³-t, *qa'ah*²⁴-t, a *takhtabush*²⁵-t, az *iwan*²⁶-t, vagy amikor az udvart, mint rendszeresen visszaköszönő elemet használta. Természetesen megjelennek egyéb elemek is ebben a standardizált eszközkészletben, mint a 3,30 méteres raszter vagy a szegmens ívű boltozat.

Azonban, ha kitágítjuk ezt a standardizálást, és nagyobb léptékben vizsgáljuk a kérdést, a városléptékű vizsgálódás során nem nehéz észrevenni, hogy Fathy nem csak az épületelemek szinten használt azonos eszközöket. Várostervében azonos lakóépületek sora jelenik meg, egyfajta tipizált elemek ismétléseként.

Frank Lloyd Wright

A modern korban nagy változások mentek végre abban a tekintetben, hogyan is viselkedünk és használunk fel anyagokat. Az egyik irány, miszerint a technikai fejlődések előrehaladtával olyan felületek keletkezhetnek, melyek önmagukban is esztétikai értéket képviselnek. Másrésztől egyes építészek a hagyományokból merítő és azokat újragondoló magatartást

részesítették előnyben. Hassan Fathy-t a háború okozta szükségállapot és a szegénységgel való találkozása egyaránt arra sarkallta, hogy egy olcsó építőanyagot találjon, melynek ésszerű felhasználásával gazdaságos építészeti lehet létrehozni. Így a vályog lett az az anyag, mely alapvetően meghatározta építészeti formavilágát.

Frank Lloyd Wright ugyancsak a hagyományokhoz történő visszatérés eszmeiségét hirdette, a modern osztrák és német építészen keresztül fedezte fel a tradicionális japán építészet vívmányait. Lenyűgözte az ott élő emberek érzékeny viszonyulása az anyagban rejlő természetes szépséghez.

Fathy építésze mai szemmel is könnyen emészthető, hiszen tapasztalati úton fejlődő vívmányokat és formai elemeket alkalmazott épületeinél, így puritán és őszinte eredményre jutott. Ezzel szemben Wright épületeit vizsgálva, nosztalgikus érzés fogja el az embert, hiszen

²³ bejárat

²⁴ hall

²⁵ a férfi vendégek fogadására szolgál udvarra néző helyiség

²⁶ fedett, nyitott tér az udvar és a belső tér között

az építész egy korstílus jellemzőit emelte át, amelyhez való viszony hullámzó az építészeti korok folyamán.

Wright a saját identitását kereső amerikai építészetet kívánta megteremteni. Példaértékűnek tekintette a gótika építészeti világát, mert az magában rejtette a természetességhez kötődést és az organikus jelleget. A demokratikus, egyéni építészeti megnyilvánulás és a korstílushoz kötődő magatartása egységesen hívta elő a préri ház mítoszának megszületését. Objektív elveit következetesen lehet végig vinni az egyes házak tervezésekor, ami felveti a kérdést, hogy mennyire válnak ezek tipizált épületekké. Wright terveiben talán sokkal inkább az egyes építőelemek standardizálásáról beszélhetünk, mivel a helyhez való kötődés határozta meg az építészeti formálást.

Adolf Loos

Loos kissé eltért a hagyományos modern felfogástól, nem állított fel olyan didaktikus szabályrendszert, melyet sok szervezet vagy építész megtett ebben a korban. Talán elsőre mehökkentő állítás, hogy Loos és Fathy építészeiről alkotott véleménye meglehetősen hasonló alapokon nyugszik, azonban elgondolkodtató felvetés.

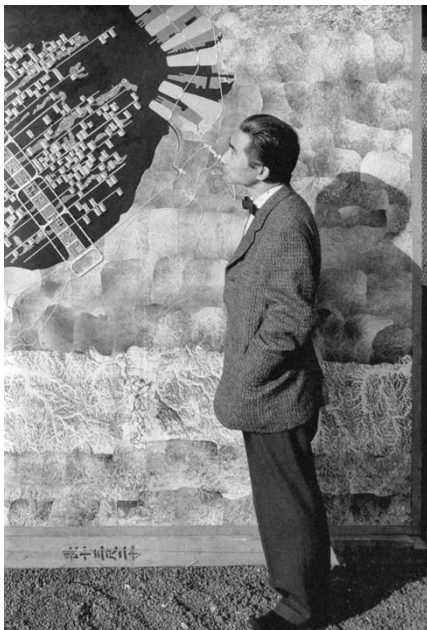
A hagyományoktól Loos sem akart teljesen elszakadni, azt kritikusan szemlélte ugyan, s a kornak megfelelő formát keresett, ám az előző korokra alapozva gazdagította a modern kor építészetét.

Idealizmusa a kora XIX. századon, az egyszerű középosztálybeli építészetten és Schinkel klasszicizmusán alapult.

Mindkettőjük az egyszerű formák híve volt, Loos a díszítés helyett az anyag szépségét és a műves megmunkálást hirdette, míg Fathy egyszerűen a vernakuláris építészetből merítve, annak puritán formavilágát használta. Azonban a modern tanaival ellentétben, mindketten alkalmaztak stilisztikai eszközöket, ezt maga Loos is bevallotta. Technikához fűződő viszonyuk viszont merőben eltérő. Míg Fathy a hagyományos technikák felé fordult, Loos a

technikai újítások alkalmazásában hitt, azt egy ésszerű eszközként használta az emberek szolgálatába állítva azt.

Csak úgy, mint Fathy, Loos is szívesen alkalmazott bevált dolgokat bizonyos problémák megoldására, ám ő elvetette a tipizálást, mely érdekes kérdésként merül fel Fathy építészetével kapcsolatban. Bár, akár Loos, azt vallotta, nincs két ugyanolyan feladat, két ugyanolyan ember és még akkor is más az igénye két embernek, ha ikrekről van szó, a New Gournába tervezett városa, meglehetősen tipizált egységekből épült fel, melyek sajnos nem az emberek valódi igényeit szolgálta, annak ellenére, hogy interjúkat készített leendő lakosaival. Természetesen itt felmerül, hogy vajon lehet-e egész városnyi „egyedit” alkotni vagy egyáltalán kell-e.

Metabolisták

A metabolisták tézisének alapja, hogy igen is lehetséges egyszerű, ember léptékű elemek előre determinált sorolásával működő városszövetet létrehozni. Kenzo Tange, Kisho Kurokawa, Kiyonori Kikutake a Tokiói Világkiállítás alkalmával mutatták be utópisztikus terveiket a jövő városáról. Elképzelésük szerint a DNS kettős hélix lánc adja a „magját” az épített környezetnek, melyből több irányban bővített, végtelenített rendszer alakulhat ki. Ezzel a képlettel az elsődleges megastruktúrák és a periódikusan ismétlődő egyedi alkotóelemek kapcsolatát írják le. Viszont a késő modern

nyújtotta szerkezeti megoldásokat nem tartották képesnek arra, hogy megfelelő életminőséget és vizuális esztétikát biztosítva életre keltsék a megálmodott konstrukciót.

Ha az adott keretek között a metabolisták rendszere nem is működőképes, az azonban nyilvánvaló, hogy párhuzam vonható a strukturális felépítésben és az arab családmodellben. Hassan Fathy szociálisan érzékeny tervezői hozzáállása arra sarkallta, hogy személyes konzultációval ismerje meg azokat a családokat, akiknek tervez. Végeredményében viszont mintha ez a kezdeményezés félresiklott volna. Fathy figyelmen kívül hagyta az egyiptomi család kapcsolati rendszerét és szűkös keretek közé kényszerítette őket. Kérdésként merül fel, hogy mennyire volt ez a tervező koncepcionális hibája vagy a vályog, mint anyag korlátolt

teherbíró képességének határa. Ha azonban felismerte ezeket a korlátokat, miért nem alkalmazott a feladathoz testhezállóbb anyagot vagy szerkezetet?

A metabolisták víziója jó előképként szolgálhatott volna, hogy a „rákapcsolódás” elvén működő mikrostruktúrák jöhessenek létre a városon belül.

Walter Gropius

Nem csak Le Corbusier, vagy Loos és Fathy munkássága között fedezhető fel párhuzam, Walter Gropius, a Bauhaus vezető alakja szintén e sorba illeszthető bele. Fathy építészethez való hozzáállása olyan párhuzamokat

mutat Gropius szemléletével, például az 1957-ben megfogalmazott alapelvei, melyek világosan rámutatnak, hogy mindketten a modern kor szellemében éltek. Fathy ugyan nem fogalmazta meg pontosan a szedve alapelveit, munkásságából és írásaiból felfedezhetőek nála is a Gropius által 1957-ben megfogalmazottak közül számos megállapítás.

Az emberek központi szerepet töltöttek be egyik és másik építésznél is. Az életkörülmények javítása, ennek érdekében tett nagy megmozdulások, változások mindkettőjük számára fontosak voltak, csak úgy, mint az embereknek való építés, az igények felmérése, és azok kielégítése, a pusztán öncélú építészet helyett. Fathy a szociális építészetnek szentelte magát, a mélyszegénységben élőkön szeretett volna segíteni, azonban ma, kicsit távolabbról nézve talán kimondható, hogy elképzelései nem úgy valósultak meg ezen a téren, ahogy szeretne volna, vagy ahogy ezt utólag a szakirodalomban róla megállapítják.

Megtalálható ugyanakkor a helyi adottságokra reagálás is, mint elengedhetetlen pillér. Azonban ezt meglehetősen eltérően kezelik, Fathy számára a helyi hagyományok, formavilág, technika alkalmazása volt elsődleges, Gropius viszont elképzelhetetlennek találta a helyhez kötődő formai eszköztár használatát. Ő csupán a klimatikus viszonyok figyelembe vételét tartotta fontosnak, mely Fathy építészeti hozzáállásában is központi szerepet töltött be, de a helyi megoldások alkalmazásával erre a kérdésre mondhatni kész válaszokat kapott.

Robert Venturi

Az *international style* lecsengésével, egyes építészek azon kezdtek el tevékenykedni, hogy saját elméletük igazolására alkossanak épületeket.

Ilyen Robert Venturi is, aki korai munkáiban, mint egy tükröt tart a modern építészeti mozgalmak elé, és azt kívánja reprezentálni épületeivel, hogy mi is a csúnya, a banális és szimbólikus az építészetben. Munkáival a határokat feszegetni, a funkcionális konvekciókat pedig felrúgni szeretné. „*Complexity*

and Contradictions in Architecture”²⁷ című könyvében kritikát fogalmaz meg az elmúlt korok építészetéről, valamint saját munkáit is igazolni kívánja. Kétértelműséget fedez fel Le Corbusier építészetében, miszerint az egyszerű külső, túlbonyolított belső megjelenést takar. Le Corbusier-t a részletek mesterének tartja, de saját elveinek ellentmondónak is nevezi.

Venturi építészetében művészi alkotásokra és irodalmi példákra hivatkozik és a *Pop Art*-ot idézi. Átveszi a stílusra jellemző paradox állításokat, dimenziókat és kontextusokat vált és ezzel próbálja kiterjeszteni az érzékelésben rejlő potenciált. A vulgáris és a magas művészetet egybemossa és az egyes elemeket kiemeli korábbi kontextusukból, ezzel újszerű értelmezést adva nekik.

²⁷ Összetettség és ellentmondás az építészetben

HASSAN FATHY HATÁSA ÉS KRITIKÁJA – ÖSSZEFOGLALÁS

Hassan Fathy neve nem csak az építész társadalom fülében cseng közismerten, még halála után 26 évvel is számos cikk, tanulmány, monográfia dolgozza fel, sokszor önmagát ismételve az életmű bizonyos mozzanatait. Jelentősége megkérdőjelezhetetlen, az egyiptomi kultúra, építészet iránti elkötelezettsége, a szociális szemlélete ma is példaértékű.

Nemzetközi elismertsége mellett hazájában vegyes érzelmeket kelt emléke. New Gounában, mesterműveként emlegetett mintafalujában mély tisztelettel emlékeznek rá, szinte mindenki szájára mosolyt csal a nagyhatású építész neve.

Egyes lakosok nagy erőfeszítéssel próbálják megőrizni Fathy hagyatékát. Ahmed Abdel Radi több évnyi fáradozás árán tudta felújítani a falu központjában, a mecset közvetlen közelében, a színházzal szemben található omladozó házát. Lánya, a 30 éves Sarah²⁸ mesélte, hogy sokan, köztük ő sem értette apja áldozatos munkáját házuk megőrzése kapcsán, annak teljesen újjáépítése helyett. Később azonban megértette, hogy a kétszintes, kupolás, belső udvaros vályogtégla épület hosszadalmas és költséges felújítása az eltűnőben lévő értékek megóvását szolgálta, s ma azon kevés le nem rombolt, eredeti házak egyike, amelyek Fathy emlékét őrzik a faluban.

²⁸ <https://mslamli.wordpress.com/2012/01/29/sustainable-architecture-for-the-poor/>

UNESCO – világörökség (!)

Fathy munkái olyan gyorsan tűnnek el, hogy az UNESCO is felfigyelt, és lépéseket tett a még megmaradt értékek megőrzése érdekében. 2010 és 2013 között több ízben munkálatokat folytattak a faluban, melyek azonban csak úgy, mint az eredeti településterv ellentmondásokkal tűzdelt.

A világörökség munkatársai által végzett munka, hihetetlen összegeket emésztett fel, azonban a folytatott vizsgálatok, a megismerés folyamat nem volt elég mély, és alapos. Mint a kutatás végén összegzett eredmény, a *khan*²⁹ boltozott árkádsorának utolsó raszterében található beomlott kupoláját újraemelték, azonban a régi kupolasor vezérgörbéjének szegmensíve helyett félgömb kupolát építettek.

Ha ez a félresiklott törekvés nem lett volna elég, sajnos további negatív következményei is voltak a megmozdulásnak.

A helyiek a mai napig megélhetési gondokkal küzdenek, az Unesco figyelme, a többszöri megjelenése, majd építési aktusa furcsa következtetések levonását eredményezte.

Egyiptomban nem közismert fogalom a műemlékvédelem, legalábbis egészen bizonyosan nem olyan értelemmel bír, ahogy az itt, Európában használjuk. Ez világosan látszik a sírokat fosztogató lakosság megmozdulásaiból, de még a mai építészhallgatók sem teljesen értik a különbséget egy omladozó épület eredeti tervek szerinti rekonstrukciója, és az eredeti tervek használatával, de lerombolt és teljesen újraépített épület között.

Ebben a társadalmi közmegegyezésekben alapvetően eltérő kultúrában, az építés arra sarkallta a helyieket, hogy tovább rongálják az amúgy is düledező Fathy épületeket, egyes részeket az azonnali megsemmisülésre kárhóztatva, csupán a figyelem újbóli kivívása érdekében.

²⁹ karavánszeráj

Eredeti problémák

Közös(-vernakuláris) nyelv hiánya

Azonban a faluban az újonnan keltett feszültségek előtt is voltak hiányosságok. New Gourna, a két évtizedig a fosztogatásból élő, a sírokon épült falu, Old Gourna népességének áttelepítése érdekében tervezett és építetett falu. A közel 7000 ember átköltöztetésének terve Fathy számára lehetőséget biztosított elveinek megvalósulására. A kitűzött cél, a lakosokkal együtt tervezett, hagyományos, vernakuláris elemekből építkező elgondolás, nem tudott annak ideális formájában megvalósulni.

A projekt nem volt sikeres, ezt később Hassan Fathy is bevallotta. A sikertelenségnek több oka volt, ő maga is megfogalmazott néhányat, mint például a kommunikációs nehézséget a polgárok és az építész között. A közös nyelv megtalálása elengedhetetlenül fontos egy terv során, azonban Fathy hiába próbálkozott, hiába ült le, és készített interjúkat az épületek leendő tulajdonosaival, bevallotta, valójában nem értették meg egymást. Úgy érezte, az emberek nem tudják megfogalmazni vágyaikat, nem képesek leírni azokat a tereket, amikben szeretnek élni. Másik oldalról vizsgálva ezt a kérdést, az emberek oldaláról, talán valóban nem tudták szavakba önteni azokat a formákat, de valószínűleg a hajlandóság sem volt meg erre. Ezek az emberek nem akarta elköltözni otthonaikból, számukra ez egy külső kényszer volt, mely megélhetésüket fenyegette. Ez azonban azt eredményezte, hogy a megépült házak, Fathy nézetei ellenére, bizonyos szinten tipizált lakásokká váltak, melyek nem fedték lakóik valódi igényeit.

Fathy eredeti elképzelései szerint New Gourna egy változatos, eredeti és organikusan megjelenő település lett volna. Heterogén kerületek biztosították volna a falu sokszínűségét, azonban az építkezés leállítása következtében, a falu csupán egynegyede valósult meg. A falu központját jelentő mecset, színház és *khan* hármasa által alkotott kulturális sűrűsödést lakófunkciók sora veszi körbe, mely a folyamatos terjeszkedés következtében egyetlen központjává vált a ma sokkal inkább homogén településnek.

Eszközkészlet

Az igényeken túl, az alkalmazott eszközkészlet is megkérdőjelezhető. Fathy nagy hangsúlyt fektetett a vályog alkalmazhatóságának széleskörű megismerésére, így jutott el a núbiai boltozatok adta vízszintes térelhatároláshoz. Azonban ennél mélyebb kutatásokat nem végzett, csupán az elégedetlenség kifejeződése kapcsán döbbsent rá, egy egyiptológus barátja, R. A. Schwaller de Lubicz segítségével, hogy bár az egyszerű kupola esztétikus és gazdaságos

megoldás, Felső-Egyiptomban szimbolikus tartalommal is rendelkezik. A halotti világ jellemző eszköze ez. Nem csoda, ha idegen, sőt kifejezetten negatív hatást keltett a lakószobák ilyen lefedése.

Térszervezés

A hagyományok tiszteletben tartásának hangsúlyozása után, nem mehetünk el olyan érdekes megoldások mellett Fathy építészetében, melyek a hagyományoknak teljesen ellentmondanak. A mecset, mint minden település szellemi és kulturális központja jelentős szerepet tölt be New Gourna életében is, azonban annak téri szervezése közel sem a hagyományos mecsetek világát követi.

A mecsetbe lépés során az ember elcsendesül, Isten elé járul, megszabadul minden ráakódott tehertől. Megtisztul. Ennek fizikai megtestesülése a mecsetek udvarában található kút, ahol tisztára mossák magukat a hívek. Rituális szerepe van ennek az aktusnak a szent helyre lépés előtt. Fathy ezt a funkciót kiszolgáló mosdó kádat a mecset hátsó bejáratához helyezte, mellyel mintegy meg kell kerülnie a hagyományokat betartó hívőnek az egész épületet, hogy az imához a *mihrab*³⁰ elé járulhasson.

Érdekes párhuzamként merül fel a modern Le Corbusier kapcsán ez a körbejárás kérdése, a színpadiasság, vagy múzeumi körbevezetés. A Villa Savoye tervezése során Corbusier szintén olyan térkapcsolatokat alkalmazott, melyek mintegy körbejáratták látogatóit.

Az is érdekes kérdésként merül fel, hogy vajon tényleg szükség volt-e egy ókori formavilággal rendelkező színház építésére a XX. század közepén. Mindezt egy olyan település lakosai számára, akik sírok fosztogatásából tartották fenn magukat. Nem a kulturális nevelés iránt megfogalmazott igény mögé kerül kérdőjel, sokkal inkább annak formai megnyilvánulása kérdőjelezhető meg.

Gyakorlati problémák

A csupán esztétikai és érzelmeket befolyásoló kérdések mellett, gyakorlati problémák is jelentkeztek az épületek szerkezeteiben. A sivatagi klímát figyelembe véve, egy rendkívül száraz és forró környezet hatásaira reagálva tervezte ugyan Fathy az épületeket, azonban egy dologról elfeledkezett. A talajban található szivárgó víz szépen lassan áztatja a megfelelő

³⁰ A Mekkában található, Kába szentély irányába tájolt fülke a mecsetben.

alapozás nélküli épületeket, melyek így a falak vizesedésének köszönhetően sorra veszítik el állékonyságukat. Ezt a kérdést az Új-Mexikóban megvalósult városterve, Der Al-Islam³¹ során már tudatosan kezelte, ott vasbeton alapozást alkalmazva óvta meg az épületeket a nedvesedés káros hatásaitól.

„*Architecture for the poor*” – megválaszolatlan kérdések

Fathy szemlélete kifejtése során nagy hangsúlyt fektetett a szociális kérdések megoldására, azokat sok oldalról körbejárta. Azonban a kor egy napirenden lévő problémájával, mely mai napig meghatározza az építészetet, a város problémakörével és annak lakhatási nehézségeivel nem foglalkozott. Bár az egyiptomi lakosság nagy része a mai napig falvakban él, nagyvárosai már akkor is problémákkal küzdöttek, melyeket nem old meg a vernakuláris építészetből és hagyományokból merítő látásmód. Új problémákkal szembesültek, melyekre nem voltak megoldás-minták a múltban (s lehetséges, hogy ma sincsenek még). Talán ez lehetett az oka az egyiptomi építészársadalom Fathy nézeteivel szemben kezdetben tanúsított teljes elutasításnak és tagadásnak, a modernnel való lépéstartás vágya mellett.

Eltűnő rétegek

A kritikákkal szemben, Fathy élete végéig szemlélete létjogosultságát próbálta bizonygatni. Az el nem fogadottság motiválta Fathy-t, azonban elképzeléseinek folytonos igazolása mellett, üzenete egyes finom rétegei eltűntek, valószínűleg ezek vezettek bizonyos hiányosságokhoz.

A modernnel szemben megfogalmazott hagyományok középpontba emelése, és e kettő közötti különbségek folyamatos hangsúlyozása merev keretek közé szorították Fathy eszközkészletét. A hagyományok szigorú értelmezése szülte az iszlám lakóház kizárólagos megjelenési formájának hitt belső udvaros, befelé forduló jelleget. Bár valóban széles körben jelentkező lakóház típus, nem kizárólagos térszervezésként jelenik meg az arab kultúrában, mégis sokszor e jellegét hangsúlyozzák.

Emellett eszközkészletének korlátai is jelentősen határt szabtak elmélete használhatóságának. Annak vidéki jellege következtében korlátozottan alkalmazható a nagy léptékű városfejlesztésben, a Harmadik Világban kifejezetten, ahol a föld nagy értékkel bír és a városi

³¹ 1979-ben, Hassan Fathy tervei szerint alapított falu Új-Mexikóban

sűrűség kérdése különösképpen fontos szerepet játszik. Egy új minta keresése zajlott éppen a rohanó világ megfogalmazására, mely képes megbirkózni az irodaépületek, sűrű közúthálózat és modern technológia fogalmaival.

Bár ezen kérdések megválaszolására Fathy kevés megoldást biztosított, a szociális és individuális üzenete továbbra is nagy jelentőséggel bír. Fathy lelkesedése az autentikus kulturális kifejezőmód és az alacsony költségű építkezés iránt, a hagyományos technikák és anyagok sikeres kísérletezése felé vezették, melynek hatására fiatal építészek fordultak a hagyományos anyagok és formavilág felé, a modern importált eszközkészlete helyett. Azonban ezzel egy időben ezek a szigorú törekvések gátat szabtak Fathy számára a XX. század új anyagaival és technológiáival való kísérletezésnek.

Talán szomorú belegondolni, hogy Hassan Fathy, aki ilyen magabiztossággal kezelte az anyagokat és formákat, valamint ilyen megértéssel kezelte a kulturális öntudat elemeit, mint az anyag, forma, szimbólum, milyen újfajta kifejezéseket hagyott volna az utókorra a XX. század anyagainak és technológiáinak használata által.

Fathy, a modern (!?)

Hassan Fathy, munkássága alatt folyamatosan a modern ellen küzdött, azonban, ha kicsit közelebbről vizsgáljuk számos hasonlóság fedezhető fel a modernizmus és Fathy építészeteinek jegyei között.

A már említett hasonló társadalmi kérdések, azaz az emberek életszínvonalának javítása; a hagyományok értékének hangsúlyozása vagy a standardizálás mellett egyéb jegyek is olyan talán meghökkentő kijelentést engednek meg, amely szerint Hassan Fathy, az egyiptomi vernakuláris építészet „prófétája” valóban nem is áll olyan messze az oly mélységesen megvetett modernizmustól.

Gondoljunk csak a New Baris-i *souk*-ban használt természetes szellőzést biztosító leleményes kialakítására. Ma is példaértékű az a fajta funkcionális igényekből kiinduló, azt megoldó, azonban esztétikus formát létrehozó szemlélet, mellyel Fathy a hűtés és szellőztetés problémáját kezelte. Mi ez ha nem egyfajta modernizmus?

New Gournában körülnézve szintén érdekes jegyekre lehetünk figyelmesek. Vajon valóban vernakuláris-e az a lakószobákban használt kupola, mely a ház tulajdonosaiban a meghitt otthon helyett, sokkal inkább a sírok misztikus világát idézi? Vagy az a technika, melyhez az

építésznek több száz kilométer távolságból kell érkeznie, és amelyet meg kell tanítani a helyieknek, mintha számukra valami teljesen új megoldását alkalmaznának. Ilyen szemszögből vizsgálva Fathy „vernakuláris” építésze ugyanúgy oktató és betanító, mint a *modern* által alkalmazott vadonatúj technológiák.

Nem is annyira a hagyományos vernakuláris építészet jegyeit találjuk magunk előtt, sokkal inkább egy „kitalált vernakuláris” építészetét.

XXI. századi vernakuláris

Talán akkor értjük meg legjobban, hogy Fathy elméleti hagyatékának értéke sokkal magasabb, mint annak megvalósult példái, ha szétnézünk a mai New Gourna területén. Figyelembe véve mindazt, mit Fathy-ról és munkásságáról tudunk, minden értékével és a kísérletező szellemet becsülő elnéző szemmel vizsgálva is, hamar nagyon furcsa kérdések merülnek fel, főleg ha észben tartjuk Fathy ideális településről mondott szavait, melyben arra ösztönöz, hogy hagyni kell az épületek a lakóik mindennapi igényei szerint formálódni:

“let your buildings grow from the daily lives of the people who live in them, shaping the houses to the measure of the people songs, weaving the patterns of a village as if on the village looms, mindful of the trees and the crops that will grow there, respectful to the skyline and humble before the seasons”

Rövid séta után is világos, hogy a XXI. századi vernakuláris építészet – mely gomba módjára nő ki a földből, mindenféle ingatlanfejlesztő és beruházó nélkül – New Gourna-ban ironikus módon sokkal inkább Le Corbusier Domino-házára hasonlító vasbeton földem és pillérváz rendszerekként tör a magasba, a vertikális bővülés lehetőségét biztosító kiálló betonvasakkal egyfajta állandó befejezetlenség érzését keltve a faluban, Fathy vályogtéglá építésze helyett. A helyiek között elterjedt mondás : *“Újjá építés Hassan Fathy szellemében, de nem Hassan Fathy vályogtégláival.”*

Fenntarthatóság?!

Elgondolkodtató, hogy miközben a gournaiak megélhetésük védelmében egész a 2009-es végleges kilakoltatásig nem hagyták el old gournai házaikat, talán egy másfajta megélhetést biztosított volna számukra Hassan Fathy New Gournájában még halála után is.

A gounaiak mindig is a turizmusból éltek, vajon nem jelentett volna szintén turisztikai értéket a világhírű Hassan Fathy modell faluja, annak eredeti pompájában? Elmélázva döbbenünk rá, milyen kevesek aknázták ki e lehetőséget a mára több ezres falu lakosai közül, és rombolták porrá eredeti Fathy-házukat, hogy helyette vasbeton és téglá házakat emeljenek, az eredeti vályogházak felújítása helyett, mely talán kétszeresen is fenntartható lett volna...

Felhasznált irodalom

KÖNYVEK

- HASSAN FATHY, 1976, Architecture for the Poor, Prism Publications Offices, Giza
- OMAR M. EL-HAKIM PHD., 1993, Nubian Architecture: The Egyptian vernacular experience, The Palm Press, Cairo
- KENNETH FRAMPTON, 2002, A modern építészet kritikai története; Terc
- SZERKESZTETTE: BERND EVERS, Architectural Theory: From the Renaissance to the Present: 89 Essays on 117 Treatises, 2003, Taschen
- ROBERT VENTURI, 1966, Összetettség és ellentmondás az építészetben, New York, The Museum of Modern Art Press, New York
- WOLF SCHINJS, 2008, Vernacular mud brick architecture in the Dakleh Oasis, Oxbow Books
- CHARLES JENCKS, 1977, The Language of Post-Modern Architecture
- HENRY-RUSSEL HITCHCOCK AND PHILIP JOHNSON, 1932, The International Style: Architecture since 1922, W.W. Norton and Company Inc.
- JAMES STEELE, 1980, The Hassan Fathy Collection- A Catalogue of Visual Documents at the Aga Khan Award for Architecture
- ISMAIL SERAGELDIN, 2007, Hassan Fathy, Alexandria

CIKKEK ÉS TANULMÁNYOK, KONFERENCIÁK

- ABDEL-MONIEM EL-SHORBAGY, 10 April 2010, Hassan Fathy: The Unacknowledged Conscience Of Twentieth Century Architecture. A paper published in the International Journal of Basic & Applied Sciences IJBAS-IJENS Vol:10 Issue: 02.
- ABDEL-MONIEM EL-SHORBAGY, 2001, Architecture of Hassan Fathy: Between western and non-western perspectives, University of Canterbury
- SIMONE WITHERS SWAN, 1991, Hassan Fathy 1900-1989: The Prophet of Mudbrick, Yale University
- SOCIETY OF EGYPTIAN ARCHITECTS UIA WORKING GROUP HABITAT, 1977. November, Seminar on Rural Habitat In the Arab Counties, Cairo
<http://archnet.org/system/publications/contents/6614/original/DPC3376.pdf?1384800123>
- SIMON MARIANN, Regionalizmus - a hely (ki)hívása
<https://onedrive.live.com/view.aspx?resid=E550B52D00B223B3!144&cid=e550b52d00b223b3&app=WordPdf>
- SIMON MARIANN, "... Az építészeti tudás maradéktalan és független érvényesülése ..." – Elmélet és gyakorlat 1945-1948
http://arch.et.bme.hu/arch_old/kortars3.html#2
- DAR AL ATHAR AL ISLAMIYYAH, 2014, The Shock of the Tradition, Kuwait

UNESCO TANULMÁNYA

<https://vimeo.com/16062267>

SZERZŐ MEGNEVEZÉSE NÉLKÜLI INTERNETES FORRÁSOK

<http://www.ask-aladdin.com/history1.htm>

<http://www.greenprophet.com/2010/02/hassn-fathy-sustainable-architecture/>

<https://knoji.com/hassan-fathy-architect-for-the-poor>

<http://caiobserver.com/post/39866891829/hassan-fathy-architecture-for-the-rich#.Vitvg37hDtQ>

<http://caiobserver.com/post/37030031133/profile-ramses-wissa-wassef#.Vivy2H7hDtQ>

https://hu.wikipedia.org/wiki/Egyiptom_t%C3%B6rt%C3%A9nelme

<https://hu.wikipedia.org/wiki/Egyiptom>

<https://mslamli.wordpress.com/2012/01/29/sustainable-architecture-for-the-poor/>

<http://archnet.org/system/publications/contents/7589/original/DTP100287.pdf?1387199017>

<http://archnet.org/system/publications/contents/6614/original/DPC3376.pdf?1384800123>

<http://archnet.org/system/publications/contents/2795/original/DPT0225.pdf?1384767723>

<http://www.aramcoworld.com/issue/199904/the.legacy.of.hassan.fathy.htm>

MELLÉKLET

Jencks' Theory of Evolution, an Overview of 20th Century Architecture

